

UDK 27-244.35:27-243.6]:343

171/172

Primljeno: 1. 3. 2021.

Prihvaćeno: 5. 7. 2021.

Izvorni znanstveni rad

ULOGA BROJČANIH IZREKA U STRUKTURI I PORUCI AM1,3 – 2,16

Božo LUJIĆ

Franjevački samostan sv. Ilije
Ulica Roberta Močiljanina 14a, 10 040 Zagreb
lujic.bozo@gmail.com

Sažetak

Amosova knjiga u svojoj trodijelnoj strukturi ima i govore protiv stranih naroda i Izraela (1,3 – 2,16). Ti su govori obučeni u literarno ruho zasebnih kitica sa čvrstom strukturom koju čini pet elemenata: uvodni poslanički obrazac, opće naviještanje neopozive odluke, posebno obrazloženje navođenjem zločina, prijetnja kaznom, zaključni poslanički obrazac. U takvoj strukturi osobita pozornost u ovome članku pridana je drugome elementu gdje se nalazi literarni oblik stupnjevite brojčane izreke koja se susreće i u mudrosnoj književnosti.

Istraživanje je išlo u smjeru određivanja samoga pojma i mjesta gdje se taj pojam rabi u mudrosnoj književnosti i koja određena obilježja ima u tom kontekstu. Analizirane su dvije brojčane izreke i došlo se do zaključka da te izreke kroz ljudsko iskustvo ukazuju na iskrivljenost određenog međuljudskog ponašanja koje svoj vrhunac dobiva u zadnjem elementu brojčane izreke. Tek u naznaci spominje se rijetko Božje sankcioniranje takvih djela.

Kod Amosa brojčane izreke imaju istu strukturu s time što ih je on pojednostavio i skratio da bi što više došla do izražaja emfaza u četvrtom elementu koji prorok označava kao peša' (zločin), jednako za sve narode kao i za Izraela. Samu pak kiticu govora protiv Izraela stavlja opet kao emfazu na zadnje, osmo mjesto i time pokazuje da su zločini koje čini Izrael teži od onih koje čine drugi narodi jedni prema drugima, jer Izrael to čini svojim vlastitim sunarodnjacima. Izrael zapravo nije bolji od drugih naroda. Osim toga Bog uzima u zaštitu čovjeka i narode i kažnjava povrede protiv dostojanstva čovjeka i prava naroda. Autor ovoga članka je nastojao analizom uočiti važnost emfaze u brojčanim izrekama i prikazati njezinu funkciju u govoru protiv Izraela.

Ključne riječi: brojčane izreke, strukturni elementi, dostojanstvo čovjeka, pravo naroda, zločin, kazna, Božja nepristranost.

Uvod

Knjiga proroka Amosa doživljavala je, kao uostalom i mnoge druge biblijske knjige, tijekom stoljeća i različitih povijesno-političkih razdoblja svakovrsne oblikovne i sadržajne metamorfoze, povijesne prilagodbe, manje ili veće nadopune, pa i određene dodatne teološke interpretacije. Ta činjenica načelno nije uopće toliko sporna u biblijskim istraživačkim krugovima ukoliko se sve to s pojedinačnim detaljnim povijesno-kritičkim analizama može razložno razvrstati i motivacijski opravdati. Na tu pojavu je s pravom upozorio i njemački bibličar Otto Eissfeldt tvrdnjom: »Knjiga u svom sadašnjem obliku ostavlja dojam s jedne strane dobre i svjesne strukture, a s druge ne nedostaju tragovi još jedne bolje, ali sada poremećene izvorne rasporedbe građe.«¹

U ovome radu ne bismo ulazili u detaljnu raščlambu građe u cijeloj Amosovoj knjizi, jer bi to daleko prelazilo opseg zacrtanoga rada. O tome brojni egzegeti donose različita poimanja i razdiobe u nastojanju da što dublje prodru kako u osnovnu poruku proroka Amosa tako i u tradicijsko-povijesne procese s posebnim teološkim naglascima važnim za pojedino vrijeme, a vezanima uz njegovu knjigu. To, međutim, ne znači da se nećemo služiti već postignutim i opće prihvaćenim kriterijima raspodjele građe ovoga proroka kao i povijesno-kritičkim rezultatima.²

¹ Otto EISSFELDT, *Einleitung in das Alte Testament*, Tübingen, 1964., 536-538. Pritom Otto Eissfeldt ukazuje na trodijelnu strukturu Amosove knjige: Govor protiv stranih naroda 1,3 – 2,16, zatim tri dijela koji počinju s »počujte« 3,1 – 5,6 i tri s »jao« u 5,7 – 6,14. Na ovaj način skovanu strukturu knjige u izvjesnom smislu remete umeci koji su uočljivi na više mjesta u Amosovoj knjizi. Četvrti »počujte« susreće se istom u 8,4. Taj dio rastavlja zapravo četiri viđenja od onoga petoga koje se nalazi u 9,1-4. Isto tako između trećeg i četvrtog viđenja umetnut je tekst o Amosovu sukobu sa svećenikom Amasjom, kraljevskim čuvarom Betelskog svetišta (7,10-17).

² Autor će ukazati samo na neka djela kojim se i sam služio kao i na ono što je prethodno o tome pisao u pojedinim člancima: Luis Alonso SCHÖKEL- Jose Luis SICRE DIAZ, *I profeti*, Roma, 1989., osobito dio koji se odnosi na proroka Amosa: 1079-1129; Paul Mike SHALOM, *Amos. A Commentary on the Book of Amos*, Minneapolis, 1995.; William Rainey HARPER, *A Critical and exegetical Commentary on Amos and Hosea*, Edinburgh, 1979.; Robert MARTIN-ACHARD, *Amos, & Lamentations. God's People in Crisis*, Edinburgh, 1984.; Billy K. SMITH – Frank S. PAGE, *Amos, Obadiah, Jonah*, Oxford-Cambridge, 1995.; Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheten 2. Joel. Amos*, Neukirchen – Vluyn, 1975.; Erich ZENGER – Heinz-Josef FABRY – Georg BRAULIK, *Einleitung in das Alte Testament*⁷, Stuttgart-Berlin-Köln, 2008., 533-543; Adalbert REBIĆ, *Amos – prorok pravde*, Zagreb, 1993.; Božo LUJIĆ, Amos ili Bog koji susreće, u: *Bosna franciscana*, 6 (1998.) 9, 22-50; Božo LUJIĆ, Prava čovjeka i prava naroda u Am 1,3 – 2,16, u: Marko JOSIPOVIĆ – Mato ZOVKIĆ (ur.), *Crtajte granice ne precrtajte ljude*, Zbornik radova u povodu imenovanja vrhbosanskoga nadbiskupa Vinka Puljića kardinalom, Sarajevo – Bol, 1995., 107-132; Božo LUJIĆ, Proročka kritika kao poziv na društveno-moralno ponašanje. Egzegetsko-teološka analiza Am 2,6-16, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 3, 557-574; Božo LUJIĆ, Die Verletzung der

1. Širi kontekst strukture Am 1,3 – 2,16

Ovdje će ipak biti govora o posve određenom dijelu Amosove knjige (Am 1,3 – 2,16) za koji autori gotovo u suglasju drže da u svojoj osnovnoj strukturi potječe od samoga Amosa i da donosi njegovu izvornu građu te u biti obznanjuje i njegovu temeljnu poruku.³ Ako se na tom tragu krene od općeg suglasja autora da se Amosova knjiga u biti dijeli na tri dijela s uvodom i završetkom, onda bi Am 1,3 – 2,16 činio prvu i u izvjesnom smislu kontekstualnu cjelinu u kojoj bi bili naznačeni svi važniji i u drugim dijelovima detaljnije obrazloženi problemi. Ta tri različita dijela pojedini egzegeti strukturiraju prema različitim oblikovnim kriterijima koje oni postavljaju sa svojih gledišta prosuđivanja. Tako u navedenom komentaru Luis Alonso Schökel i Jose Luis Dias uzimaju riječi poveznice kojima potom s jedne strane omeđuju jednu cjelinu, a s druge istodobno otvaraju novu. Navedeni autori navode tri takve poveznice koje su karakteristične za tri dijela Amosove knjige.

kōh ʾamar Jhvh (1,3.6.9.11.13; 2,1.4.6)	Ovako govori Gospodin
šim`û ʾet-haDDäbär hazzè (3,1; 4,1; 5,1)	Počujte ovu riječ
Kò hir`a`nî ʾádönäj Jhvh (7,1.4.7; 8,1.4; 9,1)	Evo što mi pokaza Gospodin

I Robert Martin-Achard nudi također trodijelni predložak strukture Amosove poruke.⁴ Osim uvoda u 1,1-2 i završetka u 9,11-15 i njegova razdioba ima tri glavna dijela kao kod dvojice prethodno spomenutih autora. Prvi dio činile bi riječi protiv stranih naroda i protiv Izraela u 1,3 – 2,16 koji će nas ovdje posebno zanimati. Drugi dio predstavljale bi riječi protiv Izraela i njegovih autoriteta u 3,1 – 6,14 u kojemu detaljnije obrazlaže ono što je u 2,6-16 već bio načelno naznačio. Treći dio činilo bi pet viđenja koja navješćuju skorou propast Izraela u 7,1 – 9,10, a predstavljao bi važan dio Amosove knjige.

Menschenrechte in Am 2,6-16, u: Benyik GYÖRGY (ur.), *The Bible and Economics*, International Biblical Conference XXV, 22nd–24th August 2013, Szeged, 2014., 247-257.

³ Kad se govori o prvotnoj rasporedbi proročke poruke u Amosovoj knjizi, onda se misli prije svega na konsensualni stav među egzegetima kako se u knjizi nalaze tri važna dijela, a koji se mogu globalno označiti kao: govori protiv stranih naroda i Izraela (1,3 – 2,16), riječi protiv Samarije i Izraela (3,1 – 6,14) i pet viđenja (Am 7,1 – 9,4). Tri navedena dijela predstavljaju kostur Amosove knjige, ne samo u formalnom nego i u sadržajnom pogledu, jer iznose različita stajališta u svezi sa situacijom u Izraelu i kod okolnih naroda. Usp. Alfons DEISLER, *Zwölf Propheten. Hosea – Joel – Amos*, Würzburg, 1981., 91-92.

⁴ Robert MARTIN-ACHARD, Amos, u: *I Profeti e i libri profetici*, Roma, 1987., 35-54, ovdje 39-40.

Kao treći primjer uzet ćemo njemačkog egzegetu Hansa Waltera Wolffa koji u svom komentaru Amosove knjige donosi nešto drukčiji pogled na strukturu Amosove poruke budući da je Amosovu poruku promatrao u procesu dinamičnosti promjena i rasta predaje.⁵ Bez obzira što je Wolffov pristup puno izdiferenciraniji, on u biti ne mijenja već predloženu glavnu trodijelnu razdiobu knjige. Za ovoga bi se autora najstariji dio knjige nalazio pod nazivom »Riječi Amosa iz Tekoe«, a bio bi smješten u Am 3 – 6. Na takav zaključak H. W. Wolffa je dovela različita tematika i struktura drugih dvaju dijelova knjige: Am 1,3 – 2,16, kao i izvješća o viđenjima u Am 7 – 9.⁶

Amosova viđenja (7,1-3; 7,4-6; 7,7-9; 8,1-3; 9,1-4), koja se nalaze na kraju knjige, ovaj autor na temelju obilježja autobiografskog stila pripisuje proroku Amosu, i to vjerojatno u ranoj fazi njegove proročke djelatnosti. U strukturalnom pogledu tome dijelu veoma je blizak ulomak 1,3 – 2,16.⁷ Zbog tih razloga H. W. Wolff vjeruje kako bi se radilo o dvjema zasebnim cjelinama koje bi bile nastale u isto vrijeme i vjerojatno na istom mjestu.⁸ Tim dvama dijelovima kao okviru onoga središnjega H. W. Wolff je dao naziv »Ciklički spis«.

Daljnji stupanj razvoja Amosove predaje načinila je, prema H. W. Wolffu, tzv. »stara Amosova škola« koju bi najvjerojatnije činili prorokovi učenici i sljedbenici. Jedan od razloga za takav zaključak bio bi zacijelo i taj da oni s jedne strane o proroku govore u trećem licu, a s druge dosta dobro oponašaju, ali i pogađaju prorokov jezik i stil. Prema ovome autoru, oni su izvršili preradbu u proslavu i uvodu knjige u Am 1,1, zatim su također dodali tekst Am 7,9-17, a njihova bi se preradbena ruka isto tako osjećala i u Am 8,4-7 i 9,7-10.⁹

⁵ Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton 2*, 130-211. U tom smislu usp. također Otto EISSFELDT, *Einleitung in das Alte Testament*, 535-542.

⁶ Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton 2*, 130.

⁷ Elementi koji bi bili zajednički i viđenjima i govoru protiv stranih naroda su: oblik od pet članova s tendencijom tvorbe parova i vrhuncem u zadnjem članu, ponavljanje okvirnih rečenica, tematska sličnost zaključnih dijelova (9,1-4 i 2,13-16) i neke druge manje značajne oznake. Usp. *Isto*, 130.

⁸ Prema tekstu 7,9-17, koji je umetnut među Amosova izvješća o viđenjima, Amos je nastupio u Betelu i tu naišao na žestok otpor svećenika Amasje. Prema Wolffu i ciklus o narodima u 1,3 – 2,16 mogao je nastati tom prilikom, a moguće da je taj dio nastao i u vezi s prorokovim izgonom iz Sjevernog kraljevstva. Usp. *Isto*, 131.

⁹ U okviru ovako zacrtanoga članka nije nam namjera detaljno navoditi pojedinosti koje H. W. Wolff donosi kao obilježja svake pojedine preradbe, nego samo općenito označiti dijelove njegove poruke kako bi bilo lakše odrediti mjesto za nas značajnome dijelu teksta Am 1,3 – 2,16, kojem će ovdje osobito strukturalno biti posvećeno dosta prostora. Usp. *Isto*, 131-135.

U tom preradbenom procesu novi stupanj H. W. Wolff označuje imenom »betelska interpretacija iz Jošijina doba«. ¹⁰ Konkretnu ruku navedene preradbe H. W. Wolff nalazi u Am 3,14 gdje se izriječom prijeti betelskim žrtvenicima. Ovaj autor postavlja načelo prema kojem se može odrediti tekst u kojem je bila djelatna ruka ove preradbe: svuda gdje se govori izravno ili neizravno o Betelu, ili općenito o nekom žrtveniku. U betelsku interpretaciju spadali bi, među ostalim, hvalospjevni ulomci Am 4,13; 5,8-9; 9,5-6 i dr. ¹¹

Daljnji stupanj u procesu tradicijske interpretacije Amosove knjige dogodio se u procesu deuteronomističke preradbe, koja je željela staviti Judeju i Jeruzalem pod isti sud Božji pod kojim se već bilo našlo Sjeverno kraljevstvo. Njihova bi se ruka mogla prepoznati u onim dijelovima u kojima se uz Izrael na istu ravan stavlja i Judeja. Upravo je, prema ovome autoru, deuteronomistička preradba stavila unutar skupine Am 1,3 – 2,16 riječi protiv Judeje Am 2,4-5. Uz to ta je preradba nadopunila i neke druge narode, koji ne bi smjeli izostati zbog svoje uloge u odvođenju Izraelaca u progonstvo, pa su tu također pridodani Tir i Edom (Am 1,9-12). Osim toga, deuteronomistička preradba pokazivala je živo zanimanje za proročku teologiju i Gospodinovu riječ (Am 3,7; 8,11). Ova je preradba osobito važna za dio knjige Am 1,3 – 2,16, kojem ćemo posvetiti posebnu pozornost u analizi i nekim strukturnim elementima. ¹²

H. W. Wolff prati i daljnji razvoj tradicijske preradbe Amosove knjige pokazujući na taj način da se konačni stupanj u oblikovanju poruke proroka Amosa zbilo u posužanjskom vremenu. Stoga H. W. Wolff tu preradbu naziva »posužanjska eshatologija spasenja«. Budući da se bila u potpunosti promijenila povijesno-politička pa i vjerska situacija, narod se naime bio već vratio u domovinu, Amosove se oštre riječi nisu mogle čitati i razumijevati kao nekoć kao riječi suda, a da se uz njih ne stave i riječi spasenja koje su bile u to doba i te kako aktualne. Zbog tog su razloga i pridodane riječi spasenja koje se nalaze u Am 9,11-15. Ova je preradba željela pokazati kako zadnja Gospodinova riječ

¹⁰ Judejski kralj Jošija živio je u drugoj polovici 7. st. pr. Kr. Htio je učvrstiti Južno kraljevstvo na unutarnjem i vanjskom planu. Za nutarnje učvršćivanje poslužila mu je centralizacija svetišta i kulta. Dao je porušiti sva druga svetišta – među njima i svetište u Betelu (2 Kr 23,15-19) – a ostavio je samo hram u Jeruzalemu. Htio je uspostaviti poredak: jedan Bog Gospodin, jedan kralj, jedan sveti grad Jeruzalem kao i jedan hram u Jeruzalemu. Njegova obnova neslavno je završila smrću kod Megidda 609. god. kad je u sukobu s egipatskom vojskom faraona Neka poginuo odmah na početku boja, »pri prvom susretu« (usp. 2 Kr 23,29-30).

¹¹ Usp. Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheten* 2,135-137.

¹² Usp. *Isto*, 137-138.

nije riječ osude nego zapravo riječ spasenja, što je izraelski narod osjetio i na vlastitoj koži.¹³

Na temelju analiza trojice relevantnih biblijskih stručnjaka strukture Amosove poruke neprijeporno je i posve vidljivo kako dio Am 1,3 – 2,16 čini zasebnu oblikovno-strukturnu i sadržajnu cjelinu i kako nijedan egzeget u cijelosti ne dovodi u pitanje Amosovo autorstvo tog dijela knjige, iako su neki dijelovi s pridodanim narodima uvršteni znatno kasnije. Na kraju valja ustvrditi da je od velike važnosti da upravo poruka iznesena u Am 1,3 – 2,16 seže do proroka Amosa i da predstavlja autentičnu Gospodinovu poruku koja je bila aktualna za to vrijeme, ali jednako tako nosi svoje značenje i aktualnost i za buduće naraštaje.

2. Analiza strukture Am 1,3 – 2,16

Iz gore navedenoga egzegetskoga istraživanja s pravom i razložno se može zaključiti da Am 1,3 – 2,16 ima zasebno mjesto unutar trodijelne strukture Amosove knjige i da zajedno s viđenjima čini okvir središnjega dijela »Riječi Amosa iz Tekoe«. Egzegeti su također složni u svojoj prosudbi da je Am 1,3 – 2,16 promišljeno strukturiran tekst koji upornim i doslovnim ponavljanjem određenih strukturnih elemenata u ovome dijelu knjige želi nedvojbeno pojačati onu konačnu poruku koju Amos upućuje brojnim narodima, ali da naglasak očito stavlja na vlastiti narod Izrael. Bog je po Amosovu shvaćanju univerzalni Bog i s tog razloga skrbi za prava čovjeka ali i za prava naroda, kako na općoj razini tako i unutar samoga izraelskog naroda.¹⁴

Am 1,3 – 2,16 ne samo da ima – kao što je već rečeno – svoje opravdano mjesto unutar cjelokupne poruke proroka Amosa nego isto tako posjeduje i svoju unutarnju, čvrsto postavljenu i međusobno povezanu strukturu. Nazna-

¹³ Usp. *Isto*, 138. Prema ovome autoru s time bi bio završen preradbeni proces oblikovanja Amosove knjige i njezine konačne strukture. Taj proces rasta i interpretacije poruke u novim okolnostima nipošto ne bi umanjivao poruku ovoga proroka nego, naprotiv, govori o njezinoj aktualnosti kroz dugo razdoblje poslije prorokova povijesnoga djelovanja.

¹⁴ Usp. također i sljedeće komentare vezane uz navedene tekstove: Helge RUSCHE, *Das Buch Amos*, Düsseldorf, 1975.; Alfons WEISER, *Die Propheten Hosea, Joel, Amos Obadja, Jona, Micha*, Göttingen, 1985., 127-206; Klaus KOCH, *Die Profeten I. Assyrische Zeit*, Stuttgart, Berlin-Köln-Mainz, 1987.; Bruce WILLOUGHBY, *Book of Amos*, u: *The Anchor Bible Dictionary*, I, New York-London-Toronto, 1992., 203-212; Ludwig MARKERT, *Amos/Amosbuch*, u: *Theologische Realenzyklopädie* (dalje: TRE) 2, Berlin-New York, 1978., 471-487; Robert CAROLL, *Amos*, u: Robert COGGINS – James Leslie HOULDEN (ur.), *A Dictionary of Biblical Interpretation*, Philadelphia, 1990., 19-21.

čeni tekst je vrlo dobro oblikovan u osam kitica strukturiranih na gotovo istovjetan način. Sadržajno one obrađuju kratke teme o stranim narodima, potom o Judeji i na kraju o Izraelu. Tako Amosova kritika započinje od stranih naroda i postiže svoj vrhunac u kritici vlastitoga naroda, onoj o Izraelu.¹⁵

Najprije je u Am 1,3-5 govor protiv Damaska, u Am 1,6-8 govor protiv Filistejaca, u Am 1,9-10 govor protiv Tira, u Am 1,11-12 govor protiv Edoma, u Am 1,13-15 govor protiv Amona, u Am 2,1-3 govor protiv Moaba, u Am 2,4-5 govor protiv Jude, u Am 2,6-16 govor protiv Izraela.¹⁶ Od osam ovdje navedenih kitica četiri u svojoj nutarnjoj strukturi pokazuju istovjetne elemente dok druge tri imaju pojedine strukturne elemente neznatno različite, ili pak neki strukturni elementi u tim kiticama jednostavno nedostaju.

U tu posebnu skupinu spadaju kitice o Tiru (Am 1,9-10), Edomu (Am 1,11-12) i Judeji (Am 2,4-5). Zapravo one imaju dva istovjetna elementa s elementima u drugim kiticama, dva se razlikuju, a jedan potpuno nedostaje. Kitica o Izraelu ima posebno naglašeno mjesto i strukturu koja neznatno odstupa, ali su zato njezini strukturalni dijelovi znatno prošireni te je stoga i sadržajno njezina poruka znatno povećana što jasno ukazuje da je Amosu i te kako stalo da zločine Izraela posebno razloži.

Prikazat ćemo strukturu četiriju autentičnih kitica (Am 1,3-5; 1,6-8; 1,13-15, 2,1-3) koje u potpunosti imaju istovjetnu strukturu. Te se kitice sastoje od pet istovjetno oblikovnih elemenata koji tvore jednu u sebi zatvorenu cjelinu:

1. Uvodni poslanički obrazac:	Ovako govori Jahve	kōh āmar Jhvh
2. Opće naviještanje neopozive odluke:	Za tri...za četiri zločina	'al-šūlöšā Piš'ê vü'al-'arBä'ā
3. Posebno obrazloženje navođenjem zločina:	Jer	'al-
4. Prijetnja kaznom:	Pustit ću oganj	wüšilla ^o HTi 'eš
5. Zaključni poslanički obrazac:	Veli Jahve Gospod	'āmar 'ādönāj Jhvh

Nazivi pojedinih strukturnih elemenata potječu od biblijskih stručnjaka koji su ih jednostavno tako imenovali. Zato oni u njihovim komentarima mogu biti i neznatno različiti.¹⁷ Svaki element u ovoj petodijelnoj strukturi

¹⁵ Usp. Alfons WEISER, *Die Propheten Hosea, Joel, Amos Obadja, Jona, Micha*, 136.

¹⁶ Usp. Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton* 2,164.

¹⁷ Nazivi pet strukturalnih elemenata variraju više ili manje kod pojedinih autora. Tako primjerice A. Rebić drugi element imenuje jednostavno »tužba (općenito)«, a treći »tužba (konkretno)«. Usp. Adalbert REBIĆ, *Amos – prorok pravde*, 33.

ima svoju funkciju i posebno značenje. Tako uvodnim poslaničkim obrascem, tipičnim za proročku poruku, prorok ističe kako je istinski subjekt poruke sam Gospodin a ne prorok, dok je prorok samo prenositelj te poruke. Obrazac je najvjerojatnije preuzet iz ustaljene uporabe prenošenja poruka od vladara prema podanicima preko poslanika.¹⁸ Uz to obrazac je davao svečaniji okvir i veću težinu značenja samoj poruci u cjelini, a i pokazivao je kako su proroci ozbiljno shvaćali svoju proročku službu kao vjernog prenositelja Božje poruke.

Drugi element o obznanjivanju neopozive Božje odluke stavljao je pojedine narode pred Božji sud i time pokazivao da je Bog jednako nadležan za strane narode kao što je bio i za Izrael, a posrijedi su bila očito čvrsta načela od kojih Gospodin nije odstupao, i ona su vrijedila za sve narode. Neopozivost Božje odluke iskazana je u tekstu hebrejskim glagolom *šûb* koji u proročkoj teologiji predstavlja *terminus technicus* za mogućnost i potrebu procesa promjene ili obraćenja. U ovim je kontekstima glagol uzet u širem značenjskom krugu kao »povući ruku«, »povući se«, pa onda i »promijeniti odluku«.¹⁹ Glagol je u gramatičkom obliku jiktola i sa zamjeničnim sufiksom čime se izriče još čvršći Gospodinov stav kad su u pitanju dostojanstvo čovjeka i osnovna prava naroda. U tom dijelu nalazi se također i zanimljiv mudrosni oblik nazvan »stupnjevita brojčana izreka« koja s pomoću postupne stupnjevitosti dolazi do vrhunca i na taj način predstavlja iznenađenje i čuđenje.²⁰

Treći element u kiticama protiv stranih naroda označen je kao obrazloženje kroz konkretno navođenje zločina svakoga pojedinoga naroda. U njemu su posrijedi različita kršenja prava čovjeka i prava naroda. I s teološke strane ovaj element predstavlja središte, srce Amosove poruke. U tom strukturnom elementu pojam *peša'* (zločin) čini temeljnu podlogu potonjeg Božjeg djelovanja, a njime se obilježavaju upravo povrede na razini dostojanstva čovjeka i

¹⁸ Usp. Claus WESTERMANN, *Grundformen prophetischer Rede*, München, 1978.; Gerhard von RAD, *Theologie des Alten Testaments 2. Die Theologie der prophetischen Überlieferungen Israels*, München, 1987., 44-47. Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheten 2*, 164.

¹⁹ Alberto SOGGIN, שׁוּב *šûb*, u: *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament* (dalje THAT), II, München-Gütersloh, 1993., 884-891. Uporaba navedenog glagola u raznim semantičkim nijansama detaljnije je obrađena i kod Heinz-Josef FABRY – Axel GRAPNER, שׁוּב *šûb*, u: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* (dalje: ThWAT), VII, Stuttgart-Berlin-Köln, 1993., 1118-1176, osobito 1141.

²⁰ O tom će mudrosnom obliku biti govora u zasebnoj jedinici ovoga članka budući da taj oblik pokazuje povezivanje proročke i mudrosne poruke već u ranoj fazi proroštva pri čemu mudrosna poruka proizlazi prvenstveno iz ljudskoga iskustva koje je blisko i razumljivo gotovo svakome čovjeku. Te se brojčane izreke nalaze u Izr 6,16; 30,15 ss; Prop 11,2; Sir 23,16-20; 25,7-11; 26,5 ss.

naroda. Jezično je pojam u svim kiticama isti čime se želi istaknuti kako zločini koji čine različiti narodi pred Bogom predstavljaju jednako zlo bez obzira o kojem se narodu radilo i kako se Bog prema njima odnosi na jednak način.²¹ Osim toga ovaj strukturni element predstavlja uzrok onoga četvrtoga koji opisuje Božji zahvat u korist povrijeđenih prava čovjeka i prava pojedinih naroda. S tog razloga ovaj središnji element strukture kitice počinje s prijedlogom 'al (jer) i infinitivom konstruktivnim, što sa sintaktičkog gledišta upućuje na uzročnu infinitivnu rečenicu.

U četvrtom elementu strukture najavljena je prijetnja Božjom kaznom, jer Bog neće ostati ravnodušnim na kršenje tako važnih etičkih i vrijednosnih temelja života. I kao što je u prethodnom strukturnom elementu temeljan pojam *peša'* (zločin) koji se proteže kroz sve kitice, tako je i u ovom četvrtom elementu konstantan pojam 'eš (vatra) (1,4.7.10.12.14; 2,2.5). Treba upozoriti da se ovaj pojam 'eš kao učinkovito Gospodinovo sredstvo kazne susreće u svim kiticama, osim one zadnje (2,10-16) koja govori o Izraelu. Inače je vatra jedno od osnovnih sredstava u opisu Gospodinovih ratova, u kojima je Gospodin ratovao braneći prava Izraela na vlastitu opstojnost, dok sada staje također i u obranu drugih, poganskih naroda koji su ugroženi u svom ljudskom i nacionalnom postojanju.²²

U petom i zadnjem strukturnom elementu donesen je zaključni poslanički obrazac 'amar Jhvh (govori Gospodin) kao zaključni član sve četiriju kitica autentičnih Amosovih riječi (1,5.8.15; 2,3). Ovaj element daje jačinu i odlučnost, a onda i sigurnost Gospodinovih riječi. Zajedno s uvodnim obrascem i ovaj zaključni postavlja pouzdan i snažan okvir naviještene Božje riječi i neopozivosti njegove odluke kojom Bog najavljuje zaštitu ugroženih prava čovjeka pojedinca ali i drugih naroda. Pod taj isti Gospodinov sud potpada jednako i njegov narod Izrael te se na taj način pokazuje univerzalna vrijednost prava čovjeka i naroda ali isto tako i Božja nepristranost u odnosu prema narodima.

²¹ O pojmu *peša'* bit će govora kasnije kad budemo konkretno analizirali u čemu su se sastojale povrede prava čovjeka i naroda. Pojam se u okviru tekstualne cjeline Am 1,2 – 2,16 pojavljuje 5 puta u autentičnim Amosovim riječima (1,3.6.13; 2,1.6) i tri puta u onima drugotnog podrijetla (1,9.11; 2,4).

²² Opširnije o problemu biblijske interpretacije Jahvinih ratova vidi: Božo LUJIĆ, *Od Boga ratnika do Boga sveobuhvatne ljubavi. Biblijska interpretacija rata*, u: *Bosna Franciscana*, 2 (1994.) 2, 32-58. Evo još nekih važnijih djela o tom problemu: Gerhard von RAD, *Der heilige Krieg im alten Israel*, Zürich, 1951.; Rudolf SMEND, *Jahwekrieg und Stämmebund. Erwägungen zur ältesten Geschichte Israels*, 1966.⁶; Fritz STOLZ, *Jahwes und Israels Kriege. Kriegstheorien und Kriegserfahrungen im Glauben des alten Israels*, Zürich, 1972.

3. Uloga brojčanih izreka u strukturi i poruci proroka Amosa (1,3 – 2,16)

Kao što je već prethodno spomenuto, u drugom strukturnom elementu u svim kiticama u Am 1,3 – 2,16 uporabljena je zanimljiva formulacija koja je u svome nepotpunom obliku preuzeta iz mudrosne književnosti (Izr 6,16; 30,15; Prop 11,2; Sir 23,16-20; 25,7-11; 26,5-7) s osobitom ulogom i značenjem u navedenoj Amosovoj strukturi. Izreka u svim kiticama glasi u potpunosti istovjetno: »Za tri zločina...za četiri zločina« (Am 1,3.6.9.11.12; 2,1.4.8) što ukazuje na to da je Amos potpuno u svjesnoj namjeri uporabio ovu izreku u svojoj dobro sročenoj strukturi svake od osam kitica Am 1,3 – 2,16 držeći da ona ima svoje mjesto u iskustvu njegovih slušatelja te da posjeduje odgovarajuću funkciju u dobro sročenoj strukturi kitica.

Zbog toga je potrebno vidjeti što su stupnjevite brojčane izreke i kako su nastajale, koje je bilo njihovo mjesto u životu i koje su funkcije imale u poruci mudrosne književnosti kao svome izvorišnom kontekstu, pa bi tek nakon svega toga mogla biti jasnija i njihova uloga u Amosovu tekstu u kojemu očito imaju svoju jasno postavljenu funkciju.²³

Stupnjevita brojčana izreka ima strukturu $x/x+1$ i redovito ide od navođenja i uspoređivanja dviju ili više stvari u nizu, najviše do broja deset. Brojčana se izreka oslanja poglavito na percepciju stvarnosti i iskustvo koje iz tog promatranja proizlazi kao jasno iskustvo lako razumljivo i posve pamtljivo. Zato se s pravom može pretpostaviti, a to i istraživanja pokazuju, da su brojčane izreke postojale i kod drugih naroda i da na određen način predstavljaju opće narodno mudrosno blago.

U okružju Izraela, ali i znatno šire, mogu se također susresti brojčane izreke koje u izvjesnom smislu ukazuju na njihovo preuzimanje od drugih naroda, ali također i na svjesno prerađivanje određenih izreka i stavljanja u vlastiti antropološki i teološki kontekst. Zasvjedočeno je da je uloga brojeva u izrekama i zagonetkama prisutna i u grčkoj filozofiji, kao i u talmudsko-midraškoj teologiji.²⁴ Ona posvuda ima slična obilježja kako strukturalna tako i sadržajna. Temelji se na ljudskome iskustvu, zapažanju svijeta, životinja i ljudi, njihova ponašanja i sve to u komparativno-stupnjevitom nizu stavlja u određenu brojčanu strukturu. Hans Walter Wolff²⁵ vidi njihov *Sitz im Leben* u

²³ Vrlo vrijedna knjiga na tom području za proučavanje stilskih figura i brojčanih izreka je svakako knjiga dvojice njemačkih autora: Walter BÜHLMANN – Karl SCHERER, *Sprachliche Stilfiguren der Bibel: Von Assonanz bis Zahlenspruch. Ein Nachschlagwerk*, Gießen, 1994.

²⁴ Usp. Bernhard LANG, *Die weisheitliche Lehrrede*, Stuttgart, 1992., osobito 36-46.

²⁵ Usp. Hans Walter WOLFF, *Dodekapheton* 2,167.

životnom iskustvu klanskoga načina razmišljanja, dok Otto Eisfeldt²⁶ stavlja brojčane izreke u narodne zagonetke.

U svome opsežnom komentaru u vezi s brojčanim izrekama u Am 1,3 – 2,16 H. W. Wolff tvrdi: »U provedenoj strukturi stereotipa niti jedan oblikovni element nije tako egzaktno jednak poput predočavanja krivnje, osobito redovito rabljenje stupnjevite brojčane izreke. Ona upućuje na usmene predaje klanskoga odgoja koji, kao i drugo mudrosno blago, povezuje Izraela s njegovim okruženjem.«²⁷ Ovaj autor drži da brojčane izreke nemaju ulogu pojačavanja oštine i snagu Božje prijete nego se ovim elementom željelo ukazati na internacionalnu Gospodinovu nadležnost ne samo nad Izraelom nego i nad drugim narodima kad su posrijedi zločini na univerzalnoj razini.

Pa ipak brojčane izreke u mudrosnoj književnosti imaju nešto drukčije oznake i osobito različit *Sitz im Leben*. One predstavljaju veći ili manji niz karakterističnih osobina pojedinih opažanja, stvari, činjenica iz života, iskustva, ponašanja koje se pomoću nekoga zajedničkoga obilježja kroz komparativno stupnjevanje povezuju u manju ili veću cjelinu. Broj na početku izreke vodi onome konačnome u kojemu brojčana izreka dobiva punu emfazu. Brojevi su služili kao mnemotehničko sredstvo koje je omogućavalo lakše praćenje ali i pamćenje te izreke. Veličina brojčane izreke ovisila je o broju uspoređenih stvari ili pojava i redovito se kretala u okviru od broja dva do broja deset. Vrlo česte su bile one koje su se ograničavale na broj četiri, vjerojatno jer je taj broj bio lako pamtljiv i u svom konačnom zaključku posve jasan. Upravo su u okviru tih brojeva bile sačinjene i brojčane izreke u Grka, ali i kod drugih naroda, a kasnije i u talmudskoj literaturi.

Kao ilustraciju navest ćemo i analizirati nekoliko primjera iz mudrosne književnosti i potom ukazati na neke razlike koje se mogu uočiti u kontekstu Amosove uporabe i one tipično mudrosne. Naravno da je ovdje nemoguće a i nepotrebno navesti sve primjere koji se susreću u mudrosnim knjigama. Uzet ćemo dva najzornija primjera i na toj matrici izvući neka obilježja i potom ih staviti u kontekst Amosove poruke.²⁸

Izr 30,21-23

»Od troga se zemlja ljulja,
a četvrtoga ne može podnijeti:

²⁶ Usp. Otto EISSFELDT, *Einleitung in das Alte Testament*, 114-115.

²⁷ Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton 2*, 180.

²⁸ Usp. Otto PLÖGER, *Sprüche Salomons. Proverbia*, Neukirchen-Vluyn, 1984., 362-368.

od roba kad postane kralj
i kad se prostak kruha nasiti,
od puštenice kad se uda
i sluškinje kad istisne svoju
gospodaricu.«

Ovo je primjer četveročlane stupnjevite brojčane izreke koja je u cijelosti iznesena kao mudrosna poruka na temelju osnovnoga ljudskoga zapažanja i iskustva. Ona je strukturirana na temelju tri-četiri gdje u četvrtom elementu izreka postiže svoj vrhunac u izričajnom i iskustvenom smislu. Izreka se temelji na četiri lika i četiri različita ponašanja. Zanimljivo je zamijetiti da su posrijedi dva muška i dva ženska lika čija tipizacija raste i dolazi u emfazu u četvrtom elementu. U prvom elementu četveročlane izreke nalazi se usporedba roba i kralja u njihovim društveno-političkim pozicijama. Opreka je toliko duboka i teška da to zemlja ne može podnijeti jer su rob i kralj u tom vremenu bili dva odvojena i nedodirljiva svijeta, a znalo se ipak dogoditi da se rob na razne načine i u raznim povijesnim kontekstima dočepa prijestolja i pokaže svoju volju za moći, ali isto tako i svoju okrutnost.²⁹

Drugi element je nešto nejasniji jer nema kontrastnog lika koji bi osvjetljavao navedenoga »prostaka«. Moguće je da je posrijedi oholost čovjeka koji ništa nije imao i bio je gladan te se odjednom dogodi da ima obilje hrane čime pokazuje svoju nevjerojatnu nadmoć nad drugima. Svoj kompleks manje vrijednosti takav pretvara u kompleks više vrijednosti i na taj način nanosi štetu dojučerašnjim drugovima koji su bili u istom položaju kao i on sam. On od svoga stanja bijede nije ništa naučio nego je postao gori od onih koji mu ranije nisu davali dovoljno hrane.

Treći i četvrti element odnosi se na žene i na njihovo ponašanje. U prijevodu se nalazi pojam »puštenica«. Teško je reći je li riječ o rastavljenoj ili otjeranoj ženi koja se ponovno uda i svojom udajom postigne neki položaj kojim ugrožava legalno udatu ženu koja mora trpjeti njezinu nadmenost i krutost u odnosu prema drugima upravo zbog svoje nove pozicije. Takva žena bez ikakve stvarne vrijednosti nemilosrdno ugrožava druge i pokazuje svoje istinsko lice u okrutnom ponašanju prema drugima.

²⁹ Nije na odmet kazati da se prvi i četvrti element ove brojčane izreke odnosi na zemlju i njezino ljuljanje čime se jasno stavlja pred oči da ljudsko ponašanje zahvaća i zemlju i životinje i ljude i ostavlja posljedice zapravo na svima. To je u ovoj izreci došlo do izražaja. Usp. Johannes MARBÖCK: *Jesus Sirach 1–23*, Freiburg-Basel-Wien, 2010.

U četvrtom i završnom elementu ove brojčane izreke nalaze se odnos sluškinje i gospodarice kao dviju suprotstavljenih osoba. Razlika između onoga prvoga elementa i ovoga četvrtoga je u tomu što u prvome rob postaje kralj, a ovdje sluškinja istiskuje gospodaricu i očito nasilno zauzima njezino mjesto i postavlja svoju frustriranost kao temeljno načelo ponašanja prema drugima. Detalji istiskivanja se ne navode, ali je očito da je posljedica takvoga ponašanja užasna i lako spoznatljiva, te zbog toga i čini emfazu ove brojčane izreke.

Temeljno obilježje koje u nizu brojčane izreke povezuje sve navedene elemente zacijelo je odnos podanika i gospodara, gladnoga i sitoga, rastavljene i opet udane žene, te sluškinje i njezine gospodarice. Neprijeporno je da je posrijedi određena moć i položaj u društvu koji čine toliku izopačenost u odnosima da ih čak ni »zemlja ne može podnijeti«. Bez obzira što u izreci nedostaje kritički odnos, kao što je to bilo uobičajeno u proročkoj teologiji, i prijetnja sudom kao konačnim kriterijem, ne može se ne vidjeti da je i ovdje u igri moć, vlast, položaj i nadmoć nad drugima, što onda dovodi do povrede temeljnih ljudskih prava i dostojanstva osobe, a takvo ponašanje zavređuje svaku osudu i izaziva neviđeno zgražanje.³⁰

Sir 26,28

Dvoje rastužuje srce moje,
a zbog trećeg gnjev me hvata:
kad ratnik stâri u bijedi,
kad se preziru ljudi umni,
kad se netko od pravednosti vraća
grijehu -
za takvog je Gospod mač spremio.

Za razliku od prethodne brojčane izreke koja u biti komparativno opisuje nepodnošljivost ponašanja u odnosima moći odnosno nadmoći nad ljudima ovdje se na posve drukčiji način opisuje stanje koje rastužuje čovjeka. Po strukturi ovo je tročlana brojčana izreka i utemeljena je na dubokoj tuzi zbog određenoga stanja u društvu koje ga čini duboko bolesnim. I ovdje su glavni likovi ljudi, ali je temeljna razlika u tome što završni element izreke određuje

³⁰ Jedan biblijski tumač navodi kako su ovdje uzeta četiri primjera koja svaki na svoj zoran način govore o iskrivljenosti u međuljudskom ponašanju, a uporaba brojčane izreke pokazuje kako se cijeli niz može bez daljnega produžavati i nadodavati druge takve primjere. Usp. Otto PLÖGER, *Sprüche Salomons*, 364-365.

Gospodin koji kažnjava onoga što je naveden u emfazi, to jest pravednika koji se nakon obraćenja ponovno vraća u staro stanje i vjerojatno postaje još gori.

Početak ove brojčane izreke ishodi od tuge odnosno gnjeva koji se pojavljuju zbog određenoga stanja u društvu. Prvi element predoduje iskustvo koje je staro i uvijek novo: da čovjek koji se borio za opće dobro, koji se nesebično žrtvovao za druge, bude posve i neopravdano zaboravljen te svoju starost provodi u napuštenosti i u bijedi. Prema vrijednosnim kriterijima trebalo bi upravo biti suprotno od opisanoga stanja. Očito je da je problem bio višestruk: s jedne strane ljudski je zaborav tako čest u životu, a s druge zakržljali osjećaj za istinske vrijednosti koje je određeni čovjek pokazao konkretno svojim životom. Stanje se nije promijenilo ni nakon toliko vremena, jednako je tako aktualno i danas u našem društvu i blisko je našem iskustvu.

Drugi element ne govori o činjenici da u stvarnosti postoje umni ljudi i oni koji to nisu, jer je to normalno stanje u društvu, nego je ovdje naglašeno da su stvoreni takvi uvjeti da se umni ljudi preziru i da njihova mudrost i razum ne mogu doći do izražaja nego, što je doista neshvatljivo ali se uvijek iznova susreće, da nad umnima vladaju bezumnici i stvaraju nepodnošljivo stanje bezumlja i životnoga kaosa. U tom smislu na načelnoj razini ne mogu doći do izražaja one pozitivne vrijednosti koje su i te kako nužne za normalan život i odnose u društvu jer se odbacuje i prezire razum, a oprečni kriteriji proizašli iz različitih čovjekovih poriva postaju mjerodavni. Zbog toga trpe i pojedinci koji su prezreni, ali jednako tako i društvo, jer njime vladaju bezumnici.

Treći i završni element odnosi se na grješnike koji su se obratili pravdi ali nisu ustrajali u tomu nego se ponovno vraćaju u grijeh i zlo i na taj način bivaju u gorem stanju nego na početku, jer im je pad sada puno veći i odgovornost za ono negativno neusporedivo teža. Oni su bili došli do svijesti i znanja što je pravo i pravda, što je istinsko ponašanje, a onda su se ponovno odvratili od toga i vratili se onoj izvornoj nepravdi koja ih vodi potpunom uništenju. Ovo je treći element i predstavlja emfazu i izaziva najveću žalost odnosno čak i gnjev autora, jer se obraćeni grješnik ponovno vraća na stari put vlastite propasti.³¹

Ono što povezuje sva tri elementa koji rastužuju čovjeka dalo bi se sveći na nedostatak empatije i solidarnosti, na nedostatak određene skromnosti, na patnju zbog nezdravog stanja u društvu koje je prouzrokovano sebičnošću i neosjetljivošću. Takvo stanje i ponašanje ne mogu se ni u kom slučaju održati na dulje staze, nego će sam Gospodin uzeti stvar u svoje ruke i okončati njegovu izopaćenost. Zbog toga se u ovom trećem elementu nalazi i prijetnja

³¹ Usp. Luis ALONSO SCHÖKEL – Jose Luis SICRE DIAZ, *I Profeti*, 1091.

kaznom što i nije bilo uvijek uobičajeno u brojčanim izrekama u mudrosnoj književnosti.³²

4. Odnos proročkog i mudrosnog govora u Am 1,3 – 2,16

Nakon provedene usporedne analize brojčanih izreka u Am 1,3 – 2,16 koje su tu donesene u svome nepotpunome obliku jer se ne nabrajaju svi zločini navedenih naroda nego onaj najveći, onaj u emfazi koji se načelno označava kao grijeh odnosno kao zločin i najavljuje se uvijek ista kazna pročišćavanja vatrom, mogu se izvući neke važne spoznaje kako same uloge brojčanih izreka tako i Amosove potrebe da ih uvrsti u svoj navedeni tekst.

Cjelokupni proročki govor, osobito kod proroka Amosa, nosi neviđenu žestinu prijetnje Božjim sudom kojega Amos opisuje kao konačni susret s Gospodinom, odnosno kao sud Izraelu, ali i drugim narodima. On je prisutan i u govoru protiv stranih naroda i Izraela (Am 1,3 – 2,16) kao i u središnjem dijelu »Riječi Amosa iz Tekoe« (Am 3 – 6), ali elementi prijetnje mogu se naći gotovo u paralelnim odnosima Am 1,3 – 2,16 i onim u viđenjima Am 7 – 9.

Analiza je pokazala da je Amos uporabio brojčane izreke u kontekstu svoga proročkog govora navodeći uvijek isti pojam sa značenjem zločin (*peša'*)³³ kao uzrok Božjeg zahvata u povijest kojim će kazniti povrede pojedinih naroda jer bezočno čine povredu čovjekova dostojanstva i prava naroda (*ius hominis* i *ius gentium*) što predstavljaju univerzalne vrijednosti za sve narode i za sva vremena. Budući da je brojčana izreka kao književna figura bila poznata i u uporabi i kod okolnih naroda, bila je posve prikladno izražajno literarno sredstvo da izrazi s jedne strane istu vrstu zločina kod svih naroda ali i kazne koja će uslijediti kao Božji odgovor na takvo ponašanje s druge strane.

Upravo mu je struktura brojčanih izreka poslužila da u emfazi istakne taj najveći zločin pojedinih naroda jednih prema drugima, jer je Amos bio svjestan da postoji još puno drugih zločina koji čine narodi jedni drugima, ali ovo su dva temeljna zločina pravo čovjeka i pravo naroda ta koja zaslužuju istinsku Božju kaznu, ali i koji pokazuju univerzalnu Božju nadležnost ne samo nad Izraelom nego i nad drugim narodima. Luis Alonso Schökel inter-

³² Treba imati na umu da brojčane izreke uvažavaju različita ljudska iskustva i ponašanja, ali ne samo na području antropoloških nego i društveno političkih odnosa. Zato su brojčane izreke bile primjerena književna figura za Amosa da bi izrazio sve ono što je opterećivalo društvo i narod u njegovu vremenu, a to su prije svega različite povrede na razini društveno-etičkog ponašanja. Usp. Hans Walter WOLFF, *Dodekapropheton* 2,167.

³³ O tome više u: Robert KNIERIM, [עֲשָׂא' *peša'* Verbrechen, u: *THAT*, II, 488-495. Horst SEEBASS, [עֲשָׂא' *peša'*, u: *ThWAT*, VI, 791-810.

pretira Gospodinovu ulogu na ovaj način: »Gospodin ne slovi ovdje kao sudac povijesti koji s vrhovnom vlasti iz visina sudi međunarodne odnose i zločine. Ovdje je Gospodin povrijeđena strana koji podiže tužbu protiv uvreditelja, pokazuje bilo vlastitu nevinost bilo grješnost druge strane i izvršuje vlastito pravo osvetne pravde.«³⁴

Osim toga, ova brojčana izreka nalazi se također i u zadnjoj, osmoj kitici, u govoru protiv Izraela. Izrael je u ovome nizu stavljen na zadnje mjesto što na temelju analize stupnjevitih brojčanih izreka upućuje na činjenicu da je Amos svjesno postavio vlastiti narod na posljednje mjesto koristeći ulogu emfaze i naglašavajući osobitu težinu njihovih zločina. I tu se spominju poimence četiri zločina koje Izrael čini, ali ne protiv drugih naroda, nego protiv svojih sunarodnjaka, i zbog toga je težina tog zločina još veća, tragičnija i kažnjivija.

Iz tekstualne strukture kitice protiv Izraela (Am 2,6-9) uočljivo je da su u posrijedi četiri velika zločina³⁵ koja Amos u Božje ime predbacuje svojim sunarodnjacima: 1) prodaja ljudi za novac, 2) tlačenje siromaha, 3) zlostavljanje djevojaka, 4) kultno pokriće iskorištavanja dužnika. Ovaj zadnji zločin čini inače emfazu brojčane izreke koja navedena tri zločina stupnjevito uspoređuje s ovim četvrtim kojega po zakonitostima brojčane izreke posebno ističe. Navedeni zločini odnose se na društveno područje, na antropološko i kultno i tako zahvaćaju vrlo široko u odnose među ljudima i zadiru duboko u odnose u samome narodu. Značajno je primijetiti da Amos nigdje ne navodi izravne prekršaje protiv Boga, ali su oni i te kako uključeni ukoliko je Bog onaj koji bdi je nad međuljudskim odnosima i dostojanstvom čovjeka i pojedinoga naroda.³⁶

Potrebno je svakako još jednom podcrtati da Amos u kitici 2,6-16 na nečuven način stavlja Izraela na razinu okolnih naroda i da ga u opisanom kontekstu njihovih međusobnih zločina promatra, procjenjuje i konačno osuđuje. U svome oštrome proročkom diskursu Amos logično zaključuje da Izrael u svom ponašanju prema vlastitim sunarodnjacima doista nije nimalo bolji od drugih naroda. To je vidljivo i na gramatičko-pojmovnoj i strukturalnoj razini jer prorok rabi isti pojam za zločin פֶּשָׁע (*peša'*) jednako za Izrael kao i za osta-

³⁴ Luis ALONSO SCHÖKEL – Jose Luis SICRE DIAZ, *I Profeti*, 1085.

³⁵ Usp. *Isto*, 1096. Ova dvojica autora vide ovakvu strukturu u navedenom tekstu 2,7b-8: *a-b, a'-b', a''-b''*. Čini se ipak da bolje odgovara četverodijelna struktura jer bolje diferencira zločin prodaje ljudi i s druge strane njihovo tlačenje i potom opravdanje prinošenjem žrtava u Hramu. Uostalom vidi podjelu i razloge Hans Walter WOLFE, *Dodekapropheton 2*, 200–204.

³⁶ Usp. Božo LUJIĆ, Proročka kritika kao poziv na društveno-moralno ponašanje. Egzegetsko-teološka analiza Am 2,6-16, u: *Bogoslovska smotra*, 82 (2012.) 3, 557-574.

le navedene narode. Dok navedeni narodi povrjeđuju pravo jedni drugih (*ius gentium*), dotle Izrael povređuje pravo čovjeka (*ius hominis*) unutar vlastitoga naroda postupajući okrutno, nepravedno i tlačiteljski upravo prema onim najslabijim i najsiromašnijim ljudima vlastitoga naroda.

Na kraju je na temelju provedene analize potrebno teološki ukazati da se Bog u svome odnosu prema svim ljudima, kao i u logici vlastitoga načelnoga djelovanja, pokazuje u potpunosti na jednak i dosljedan način pravedan i nepristran. U navedenom tekstu Bog narode, koji vode rat jedni protiv drugih, osobno susreće u svetome ratu kažnjavajući ih ognjem kao pročišćavajućim sredstvom suda. Izraelski narod koji je bio izgubio osjećaj za milosrđe i solidarnost upravo prema najmanjima, Bog na isti način susreće u »svetome ratu«, ali njih kažnjava potresom koji se – koliko je povijesno poznato – dogodio upravo u prorokovo vrijeme.

Doista nitko prije proroka Amosa nije tako otvoreno i tako snažno u prvi plan stavio Božje gospodstvo nad svim narodima u jednakoj mjeri kao i nad vlastitim narodom Izraelom ne praveći pri tome nikakvu razliku. Pri tome mu je dobro došao literarni oblik stupnjevite brojčane strukture pomoću koje je još jasnije i jače izrekao povredu onih temeljnih prava naroda i dostojanstvo svakoga čovjeka, bio on pripadnik nekoga stranoga naroda ili pak Izraela.

Summary

THE ROLE OF NUMERAL PROVERBS IN THE STRUCTURE AND MESSAGE OF AM 1:3-2:16

Božo LUJIĆ

Franciscan Monastery of St. Elijah
Roberta Močiljanina 14a, HR – 10 040 Zagreb
lujic.bozo@gmail.com

In its tripartite structure, Amos's book contains also speeches against foreign nations and Israel (see 1:3-2:16). These speeches are clothed in literary garment of mutually independent cadenzas characterised by a firm structure that consists of five elements: introductory epistolary form, general proclamation of irrevocable decision, special explanation via indication of the crime, threat of punishment, concluding epistolary form. Within such a structure, this article will pay special attention to the second element, where one finds the literary form of gradual numeral proverb that is also to be found in sapiential literature.

The research for this article focused on the specification of the concept and place where that concept is used in sapiential literature and on specific characteristics that it has in that context. Two numeral proverbs have been analysed and the conclusion has been reached that these proverbs appeal to human experience in order to point towards crookedness of specific interpersonal behaviour that reaches its peak in the last element of a numeral proverb. God's sanctioning of such acts is mentioned only rarely and in traces.

Amos's numeral proverbs maintain the same structure; the only difference being that he made them simpler and shorter in order to point out even more their emphasis in the fourth element, called peša' (crime) by the prophet and applying equally to all nations, including Israel. The prophet puts the cadenza of the speech against Israel on the last, eighth place, thereby emphasising it and showing that crimes of Israel are more serious than crimes of other nations against each other, because Israel does such things against their own countrymen. Israel is, therefore, not any better than other nations. Apart from that, God protects human being and nations and punishes transgressions against the human dignity and rights of nations. The author of this article tries to point out through analysis the importance of emphasis in numeral proverbs and to show its function in the speech against Israel.

Keywords: numeral proverbs, structural elements, dignity of human being, rights of nations, crime, punishment, God's impartiality.